

Međunarodna napredna škola *Photograph Conservation Strategies for Humidity and Water Damaged Photographic Materials*

Zagreb, 15–26. srpnja 2013.

Uvod

U Zagrebu je od 15. srpnja do 26. srpnja 2013. održana međunarodna napredna škola konzervacije fotografija pod nazivom *Photograph Conservation Strategies for Humidity and Water Damaged Photographic Materials*. Napredna škola prva je u nizu dvotjednih godišnjih radionica na kojima će se predavači i polaznici usredotočiti na specifične vrste oštećenja, istražujući mehanizme štete, kao i odgovarajuće metode zaštite fotografskih zbirka. Nastavak je to stručnog usavršavanja, koji je potaknuo Getty Conservation Institute iz Los Angelesa, a u svezi s pitanjima fotografije kao integralnoga djela kulturne baštine te razvojnih strategija zaštite fotografskih zbirka u zemljama srednje, južne i istočne Europe, počeci kojih sežu u 2006. godinu. Od tada, naime, datira pokretanje programa kojega su ciljevi očuvanje fotografske kulturne baštine, obrazovanje stručnjaka za konzervatorske i restauratorske radove na fotografijama te prenošenje stečenih znanja na ostale pojedince i ustanove u zemljama sudionicama.

Škola je održana u prostorima Središnjega laboratorija za konzervaciju i restauraciju HDA, a organizirali su je Getty Conservation Institute i Hrvatski državni arhiv. U dva tjedna trajanja polaznicima iz dvanaest zemalja⁵ na raspolaganju su bili vrhunski stručnjaci konzervacije fotografija te infrastruktura i oprema koju su osigurali organizatori. U svojstvu instruktora ljetnu su školu vodile Debra Hess Norris, voditeljica Odsjeka za konzervaciju i profesorica konzervacije fotografija na Sveučilištu u Delawareu; Barbara Lemmen, viši konzervator u Centru za konzervaciju pri Umjetničkom i povijesnom centru iz Philadelphije; Tram Vo, voditeljica projekta iz Getty Conservation Institutea, te Jana Križanova, asistentica na Odjelu za konzervaciju Akademije likovnih umjetnosti u Bratislavi. Dvotjedni program ljetne škole bio je podijeljen na predavanja, praktični/*hands-on* dio, demonstracije i rasprave.

Predavanjima su obrađene sljedeće teme:

1. pregled povijesnih i suvremenih fotografskih tehnika: identifikacija, oštećenja i zaštita
2. zaštita fotografskih zbirka: razvijanje kratkoročnoga i dugoročnoga plana te plana u slučaju katastrofa
3. izvješće i fotodokumentacija.

⁵ Bili su nazočni polaznici iz Hrvatske, Češke, Slovačke, Mađarske, Bugarske, Slovenije, Poljske, Rumunjske, Australije, Ujedinjenoga Kraljevstva, Irske, Japana.

Pregled povijesnih i suvremenih fotografskih tehnika: identifikacija, oštećenja i zaštita

Prvi tjedan napredne ljetne škole započeo je pregledom povijesnih i suvremenih fotografskih tehnika. Kako bi se u zaštiti fotografske baštine koristila što prikladnija metoda, nužno je što preciznije izvršiti identifikaciju (analizu) fotografskih tehnika. Precizna analiza, odnosno otkrivanje vrste fotografskoga procesa bitan je preduvjet za daljnje konzervatorske radnje na fotografijama. Predavanjima i praktičnim radom pokrivena su područja fotografske povijesti, fotokemije, osobitosti pojedinih fotografskih tehnika te znanstvene analize fotografija i postojeće sveprisutne zablude kao rezultat neupućenosti u posljednju. Stvaranje potpune slike o razvojnom tijeku fotografije temeljni je preduvjet za profesionalni odnos prema bogatoj fotografskoj baštini.

Znanstvenoj se analizi i identifikaciji fotografija pristupa na trima razinama: vizualnim ispitivanjem, analizom elemenata (XRF analiza), organskom analizom (ATR – FTIR analiza).

Nakon utvrđene identifikacije i vrste oštećenja na predavanju je obrađena tema o zaštiti fotografske baštine, kao i glavni uvjeti čuvanja i zaštite fotografija:

- uvjeti okoliša, odnosno uvjeti pohrane fotografskih zbirka
- kontrola temperature i relativne vlažnosti zraka; postojanje sustava za stalni nadzor temperature i vlažnosti
- kontrola nečistoće i zagađenosti zraka
- nadziranje izloženosti svjetlu radi što boljeg očuvanja fotografija.

Na tečaju su opisani primjeri izradbe i postupci rukovanja zbirka fotografija. Za očuvanje svake pojedine zbirke potrebno je izraditi upute za rukovanje, a uputno je voditi i iscrpnu dokumentaciju u slučaju izlaganja fotografija, kako unutar tako i izvan ustanove. Kao središnji i neophodni izvedeni su sljedeći zaključci:

- otisci prstiju mogu prouzročiti kemijska oštećenja
- neprimjereno rukovanje uzrokuje mehanička oštećenja
- obvezatnost uporabe pamučnih rukavica pri rukovanju
- omogućivanje korištenja kopija za različita istraživanja
- evidencija posudbi i izlaganja na izložbama.

Zaštita fotografskih zbirka: razvijanje kratkoročnoga i dugoročnoga plana te plana u slučaju katastrofa

Predavanje je govorilo o razrađivanju pojedinih koraka pri zaštiti zbirka fotografija te izradbi kratkoročnoga i dugoročnoga te plana za slučaj katastrofe.

Uvijek se naglašuje da je prije svakoga konzervatorsko-restauratorskog postupka bitno precizno identificirati fotografsku tehniku kako bi se lakše odredila što nedstruktivnija metoda restauriranja. Prilikom ispitivanja fotografija i donošenja odluke o načinu restauriranja treba razmišljati o:

- uzroku propadanja i oštećenja fotografije
- uvjetima fotografije u kojima je bila prije restauriranja
- svrsi konzervatorsko-restauratorskoga postupka (izlaganje na izložbi, pohrana u spremištu, itd.)
- mogućim uvjetima restauratorske metode (potencijalni i dostupni materijali, otopine, itd.)
- vremenskom trajanju restauracije
- potencijalnim rezultatima restauriranja
- uvjetima pohrane
- vođenju dokumentacije.

Radi lakše identifikacije i rukovanja zbirku fotografija bitno je uvijek razvrstati prema vrsti fotografskih tehnika. Da bi se moguća šteta svela na najmanju mjeru, treba imati primjerenu zaštitnu ambalažu. Fotografije trebaju biti pohranjene u uložnice (košuljice) od poliesterske folije, svaka zasebno. Kutije u kojima se pohranjuju fotografije trebaju biti smještene na policama u odgovarajućim prostorijama (spremištima). Zaštita fotografske baštine podrazumijeva pravilno rukovanje: čišćenje, čuvanje i izlaganje fotografija.

Uz uobičajene mogućnosti oštećenja fotografija, kao što su nepravilna pohrana i neodgovarajuće rukovanje, treba uzeti u obzir i ostale čimbenike, to jest moguća oštećenja nastala djelovanjem vlage ili vode.

Osim razrađenoga plana, prije svakoga konzervatorskog-restauratorskog postupka treba imati i plan u slučaju katastrofe. Kako prirodne katastrofe uvijek dolaze nenajavljeno, bitno je imati razrađen, pisani plan, u kojem su navedene sve potrebne mjere zaštite fotografske zbirke. Uz plan za slučaj katastrofe posebno je naglašeno kako je u takvim situacijama potrebno omogućiti nesmetan protok informacija, od novinara, institucija, stručnoga i civilnoga osoblja do volontera. Suradnja svih zainteresiranih strana istaknuta je kao ključan preduvjet očuvanja fotografske baštine u slučajevima prirodnih katastrofa.

Na radionici smo upoznati i s modelima spašavanja zbirke, odnosno s pripremljenosti institucije za slučaj katastrofe te djelovanjem za katastrofe. Rečeno je kako su uvijek ključni prvi sati, kad se katastrofa dogodi. Najbitniji je, prije svega, ljudski život. Nakon što opasnost prođe, bitna je organizacija. Uzeti u obzir što se događa, pronaći vremena u planiranju intervencije (pomoći), pozvati tzv. ključne ljude, od ravnatelja ustanove, upravitelja zgrade, šefa osiguranja, glasnogovornika do osiguravajuće kuće.

Treba prikupiti materijale i opremu koja je potrebna u spašavanju od katastrofe. Nakon što vlasti odrede i daju odluku da je osiguran pristup poplavljenoj zgradi, prvo što se radi je procjena štete. U tom je slučaju potreban Vodič za procjenu štete. Tada dio tima za spašavanje ulazi u oštećeno (poplavljeno) područje, a u Vodič se upisuje »prvi dojam«, tj. sve zatečeno nakon katastrofe. Upisuje se koja je zbirka (kolekcija) oštećena i u kojoj mjeri, što je uzrokovalo oštećenje itd. Informacije koje se upišu pomoći će vođi tima isplanirati intervenciju. Bitno je upamtiti: nikad ne ulaziti sam u oštećeno područje (prostor), niti išta poduzimati sam; uvijek nositi zaštitnu odjeću (kaciga, rukavice, vodootporne cipele i/ili čizme, maske), ovisno o vrsti katastrofe koja je zahvatila područje. Za vrijeme spašavanja treba uzeti u obzir postojeće stanje u zgradi. Prije nego počne spašavanje treba provjeriti: ima li struje, je li potreban agregat, radi li dizalo (ako ga ima), ima li slomljenoga stakla po podu te uvjeriti se da je put za ulaz u oštećeni prostor osiguran i prohodan. Uvijek treba imati na umu da devastirani prostor može biti opasan za ljudski život. Ako nema struje, valja se koristiti baterijskim lampama, znati gdje se nalaze izlazi u slučaju nužde, ne dirati sumnjiva mjesta (npr. rupe, prolaze), gdje se mogu zavući životinje i kukci, te ostati oprezan.

Informacije prikupljene pri procjeni štete pomoći će u razradbi plana »Što uraditi slijedeće«. S obzirom na vrstu katastrofe, na neki način može biti ugrožena cijela zgrada. Ekstremna vrućina, snježna oluja, pa čak i nestanak struje mogu poremetiti okruženje u zgradi i biti prijetnja fondovima, zbirkama itd. Ako se to dogodi, bitno je stabilizirati takvo područje. Kako stabilizirati unutarnji okoliš: povećati ili sniziti temperaturu u zgradi, prilagoditi relativnu vlažnost zraka, blokirati prirodno svjetlo, pratiti kvalitetu zraka. Alati koje treba koristiti za praćenje temperature i relativne vlažnosti zraka jesu termometar i higrometar. Ako još uvijek radi klimatizacijski sustav u zgradi, bitno je što polaganije smanjivati temperaturu s obzirom na veliki fizički stres: budući da vlaga izlazi iz namještaja, polica, građe, ako se prebrzo smanjuje temperatura, dolazi do pucanja, raspadanja, razlištavanja i ostalih oštećenja nastalih isušivanjem materijala. Ako ventilacijski sustav ne radi, dobro je imati prijenosne odvlaživače i ventilatore. Ako je vanjski zrak hladan, a vlažnost zraka niska, dobro je otvoriti prozore kako bi se prostor što prije prosušio.

Dok se odvija procjena štete, dio spasilačkoga tima treba pronaći prostor gdje će odlagati ugroženu građu – tj. fotografsku zbirku za spašavanje. To može biti i druga soba u istoj zgradi ili prostor izvan zgrade. Opća je zaštita bitna, jer prostor u kojem će se raditi na spašavanju zbirke ne smije biti dodatno ugrožen. Dakle, treba biti osiguran i treba voditi računa o tom kako prenijeti zbirku s jednog mjesta na drugi (kolika je udaljenost, promet, prijevoz, pakiranje zbirke i dr.). Kad se odabere lokacija, tj. prostor u kojem će se spašavati zbirka, treba dokumentirati zbirku i lokaciju na kojoj se nalazi. Dokumentiranje je ključ uspješnoga spašavanja od katastrofe. Na taj se način utvrđuje o kojoj je zbirci riječ, gdje se nalazi i gdje ide nakon spašavanja. Nakon dokumentiranja započinje se s

prenošenjem zbirke na sigurno mjesto. Bitno je upamtiti: rukovanje već oštećenom zbirkom zahtijeva dodatan oprez.

Postoji nekoliko načina da se ustanovi kako premjestiti zbirku uz što manji rizik od dodatnog oštećenja. Bitno je: ne pomicati zbirku ako nije potrebno i ako se ne zna gdje ju točno treba smjestiti, kutije sa zbirkom ne primati za ručke ili druga mjesta koja se mogu otkinuti, ne hodati unatrag za pomicanja zbirke. Kad je zbirka premještena u odgovarajući prostor, tim koji radi na odabiru sortirat će zbirku prema vrijednosti te ustanoviti što će se prije konzervirati i restaurirati (prioritetna lista). Tu informaciju dat će pomoćnik ravnatelja za zaštitu arhivskoga gradiva, a prema već izrađenomu planu o zaštiti arhivske građe u slučaju katastrofe.

Bitno je znati koju metodu koristiti u spašavanju određene građe, u ovom slučaju zbirke fotografija. Ključno je u slučaju hitnoga spašavanja da, bez obzira na pripremljenost i uvježbavanje, uvijek može ispasti neočekivano. Zato je bitno zauzeti što fleksibilnije stajalište o tom što se radi i kako se upravlja cijelom situacijom. Svaka je akcija spašavanja od katastrofe drugačija, ali osnovno je: osobna sigurnost, nikad ne raditi sam, piti dovoljno tekućine, podsjetiti članove spasilačkoga tima da rade isto te biti usredotočen, smiren i fleksibilan.

Izvješće i fotokumentacija

Jedna od tema napredne škole bila je posvećena izvještavanju te fotodokumentaciji kao osnovnomu cilju dokumentiranja zbirke fotografija za katastrofe. Započelo se s temeljnim pitanjem o svrsi samoga dokumentiranja, koje je definirano kao prikupljanje ključnih informacija o gradivu što ga treba učiniti dostupnim, a koje ovisi o vrsti i količini traženih informacija te raspoloživim sredstvima. S tim u svezi istaknuta je potreba digitalnoga fotodokumentiranja prije, za i nakon restauriranja. Dokumentacija je ključ uspjeloga spašavanja od katastrofe.

Kako je već prije naglašeno, kad se odabere lokacija, tj. prostor u kojem će se spašavati zbirka, treba dokumentirati zbirku i lokaciju na kojoj se nalazi. Na taj se način utvrđuje o kojoj je zbirci riječ, gdje se nalazi i gdje ide nakon spašavanja. Nakon dokumentiranja, započinje se s prenošenjem zbirke na sigurno mjesto. U praktičnom dijelu polaznicima je predstavljeno više načina dokumentiranja fotografske zbirke, tj. pisanja izvješća.

Zaključak

Polaznicima napredne škole *Photograph Conservation Strategies for Humidity and Water Damaged Photographic Materials* stručnjaci su prenijeli znanja s područja konzerviranja i restauriranja fotografije, u svrhu očuvanja te vrste kulturne baštine. Iskustvo koje su predavači nesebično podijelili, omogućit će svakomu polazniku i njegovoj instituciji profesionalan pristup prevenciji, zaštiti, konzervaciji i restauraciji fotografija te uređenju odgovarajućih prostora za njihovu pohranu kako bi se sačuvale i zaštitile od propadanja. Polaznici su aktivno sudjelovali u

uspjelom i dobro organiziranom tečaju, na kojem im je u potpunosti omogućen pristup svježim informacijama te stjecanje novih vještina i znanja na polju zaštite i restauracije fotografskoga gradiva. Takvo će iskustvo, nadamo se, omogućiti polaznicima škole da u matičnim ustanovama na što stručniji način pristupe restauriranju fotografija te njihovoj pravilnoj pohrani radi daljnjeg očuvanja i zaštite od propadanja te dragocjene i iznimno osjetljive vrste zapiska.

Martina Bagatin